

Tadej Troha*

Objektivnost v krizi¹

I.

Vse nedavne velike krize – od globalne finančne/ekonomske in begunske do podnebne in pandemske – so se kljub nespregledljivim medsebojnim razlikam ujele v načeloma enak diskurzivni mehanizem: na točki, ko bi morali tudi v praksi ne le zaznati, ne le naglasiti, ne le spoznati, temveč tudi dejansko dojeti neprebavljivi objektivni presežek, ki se je v teh krizah delno zgolj manifestiral, delno pa so ga tudi neposredno proizvedle, je ta presežek naletel na dvokomponentno obrambno tvorbo – ki pa je, in to je bistveno, v celoti tudi sama prevzela formo presežne, avtomatizirane in navidez neovrgljive objektivnosti. Vsaka od teh kriz je imela (ali ima) zadostno dogodkovno intenziteto, da je ni mogoče brez ostanka vpisati v obstoječe koordinate; a namesto da bi, rečeno z Badioujem, delali na posledicah novega in sprejeli pravila, ki so lastna postajanju teh posledic,² se je med krizo in krizno prakso vpletel posredni element, dozdevno že adekvaten objektivni odgovor na krizo, njeno objektivno »pravilo«, ki nas sicer ni nujno prepričalo, da bi se mu neposredno podredili, a nas je vendarle prisililo, da se odzovemo *nanj* in ga, vsaj v tem minimalnem smislu, pripoznamo kot neovrgljivi novi dejavnik, ki ga ni mogoče v celem spregledati in ki od nas terja določene koncesije.

Prva komponenta obrambe je v vseh teh krizah v principu afirmativna in jo tvori na papirju pravilno, a docela abstraktno in v praktičnem smislu nezavezujoče spoznanje: v primeru finančne/ekonomske krize spoznanje o nevdržnosti principov poznega kapitalizma; v primeru begunske krize nenavadno konsenzualni uvid v nujnost reševanja krize »pri izvoru«; v primeru podnebne krize, jasno,

209

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6-9392 »Problem objektivnosti in fikcije v sodobni filozofiji« in raziskovalnega programa P6-0014 »Pogoji in problemi sodobne filozofije«, ki ju financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

² Cf. Alain Badiou, »Drugi manifest za filozofijo«, v *Deleuze, hrumenje Biti; Drugi manifest za filozofijo*, Založba ZRC, Ljubljana 2012, str. 198.

* Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Filozofski inštitut

pripoznanje obstoja antropogenih podnebnih sprememb; v primeru pandemije načelno soočenje z dejstvom, da je grožnja pandemije in *pandemij* na individualni in družbeni ravni dejanska.

Če je ta komponenta »prva«, če je torej prva od dveh komponent, ki skupaj tvorita formulo utajitvene obrambe pred krizo kot krizo, pa to nikakor še ne pomeni, da se v vsaki konkretni krizi pojavi spontano in neposredno. Dejansko začetna, ničelna stopnja dojetanja vsake posamezne krize – kot tudi krize kot take, krize na ravni pojma – je namreč, jasno, njena enostavna negacija, redukcija ne efermeren, prehodni in ciklični fenomen, pri čemer se v posameznih krizah tako trajanje kot logična struktura te »kolektivno predzavestne« faze lahko izrazito razlikujeta.

Pri krizah, ki nenadoma izbruhnejo, se pretežni segment te faze umešča v čas pred splošno prvo zaznavo krize: še preden smo zanikali finančno krizo, smo večinoma nevede zanikali napihovanje nepremičninskega balona v ZDA, pa tudi vsa druga bolj načelna opozorila, da se financijalski *business as usual* na neki točki preprosto mora zlomiti; še preden smo zanikali pojavitev begunske krize (v tem primeru ne toliko samega begunskega vala, o katerem so nas resnično zgodaj informirali evropski novodesničarji, temveč v prvi vrsti prav daljnosežnega vpliva slednjih na odziv evropske politične sredine), smo aktivno ignorirali ignoranco že dolgoletne problematike sistemsko vsiljenih migracij in samoumevnosti mehkega državnega nasilja nad posamezniki; še preden smo zanikali aktualno pandemijo, smo ignorirali realno tveganje, da bo do nje slejkoprej prišlo, ki se je, paradoksalno, v veliki meri opiralo na primere uspešnih zaježitev epidemij SARS (2003) in MERS (2012). Nasprotno se pri podnebni krizi – ki bi univerzalno pripoznanje morala dočakati vsaj leta 1992 s podnebnim vrhom v Riu, če ne že mnogo prej – proces zanikanja v strukturnem smislu v celoti umešča v čas po njenem »začetku« in je tako rekoč sovisen s procesom deklariranja njenega obstoja.

A tudi po manifestnem izbruhu posamične krize in njeni minimalni prvi zaznavi je potreben določen čas, da se prek spopada tendenc afirmacije in negacije, prepoznanja krize in vztrajanja normalnosti, formira tisto abstraktno spoznanje, ki bo v naslednjem koraku postalo ena od komponent nujno dvokomponentne obrambne tvorbe – kot tako pa je samo po sebi že kompromisna tvorba, navidez afirmativna ostalina procesa zanikanja.

Ta je tudi takrat, ko na ravni vsebine zgolj ponavlja pravilni uvid iz časa pred krizo, sicer videti kot adekvatno spoznanje, dejansko pa je v njegovo »času primerno« artikulacijo že vpisana nova računica njegove impotentnosti in nezavezujočnosti – pri čemer nenavadna, praktično avtomatična lahkotnost te artikulacije signalizira, da se je skozi proces demarginalizacije tega spoznanja, preobrazbe v skorajda konsenzualno konstatacijo, v diskurzu že ustvaril privid objektivne gotovosti. Kolektivno razodetje iz časa ekonomske krize, da so principi poznega kapitalizma na dolgi rok nevzdržni in notranje katastrofični, sicer okrepi iluzijo, da se bo sprememba zgodila. A morebitni protagonisti te spremembe v situaciji, ko se jim deklarativno pridružijo celo tisti reakcionarni kolektivni subjekti, ki se spremembi aktivno upirajo, postanejo v svojih učinkih na družbo bodisi še za stopnjo bolj marginalni bodisi se v poskusih konstruktivnega sodelovanja z načelnimi nasprotniki tudi sami razvedenijo, zlasti zastran urgentnosti in kategorične nujnosti te spremembe. Podobna, a ne povsem enaka, je situacija v begunski krizi: tiste redke politične pozicije, ki so tudi v času pred izbruhom krize znale opozoriti na nujnost »reševanja pri izvoru« (kar je takrat pomenilo nasprotovati vojnem na Bližnjem vzhodu in novim kolonialnim praksam v Afriki), nimajo tako rekoč nič skupnega z vsemi tistimi kolektivnimi subjekti, ki so dikcijo nujnosti »reševanja pri izvoru« sicer prevzeli, a le zato, ker jim je ponudila opcijo preusmeritve pozornosti od konkretnih utelešenj krize na lastnih mejah – ob vsaki drugi priložnosti, ko bi težave pri izvoru tudi dejansko morali začeti reševati, pa so se zatekli nazaj v priučene geopolitične koordinate, ki so narekovale perpetuiranje konfliktov, s čimer so reproducirali izvorno zaslepitev za kompleksnost lokalizacije samega izvora – kolikor je logični izvor migracij lokacijsko bližje končni destinaciji kot začetku migracijskih poti.

V krizah, kjer se objektivna konstatacija krizne realnosti ne more vzpostaviti kot neposredna reprodukcija predkrizne »večne« resnice (resnice o notranjih protislovjih kapitalizma, resnice o migracijah kot zgolj sekundarni manifestaciji razlogov zanje), je formacija prve komponente obrambne tvorbe nekoliko drugačna. V podnebni krizi, katere bistvo je prav njena radikalna brezprecedenčnost, posledično pa nemožnost, da bi jo reducirali na pojavno obliko katerega koli predhodnega spoznanja, se objektivna konstatacija vzpostavi prek redukcije na minimalni skupni imenovalec vseh različic njene afirmacije – pri čemer v kompromisnem golem pripoznanju »obstoja« antropogenih podnebnih sprememb dediščino zanikanja nosi prav sama gesta redukcije (kolikor namreč podnebna kriza, če jo vzamemo v strogem smislu, pod vprašaj postavlja prav

možnost ohranitve nevtralne pozicije, s katere konstatiramo njen od nas neodvisni obstoj).³ Medtem v pandemiji, katere pojavitev sama po sebi, jasno, ni nemisljiva (in je morda nemisljivo le dejstvo, da se lahko pojavi še vedno, torej kljub napredku znanosti in medicinske diagnostike), prehod iz ničelne stopnje zanikanja v kompromisno afirmacijo zahteva delno opustitev bolj striktno psiholoških odporov – ki se na kolektivni diskurzivni ravni na eni strani kažejo kot redukcija konkretnega virusa na nosilca zgolj še ene sezonske, torej v principu efemerne in ciklične nalezljive bolezni (ki se je lahko, v podaljšku, v celoti obravimo z umivanjem rok in kašljanjem v rokav), na drugi strani pa kot premestitev problema v izključno polje družbenega, kjer se virus kot virus umakne metaforiki, ki ji kot tak daje podlago – metaforam »virusa strahu«, »virusa panike«, »virusa ksenofobije« in »virusa rasizma«.

Kot sem že nakazal, se znotraj objektivne konstatacije, ki je v razmerju do krize vendarle afirmativna, ohranja element izhodiščne enostavne negacije. In medtem ko je na ravni vsebine vsaka od teh konstatacij produkt zanikanju nasprotno tendence, pa je stopnja afekta in prepričanja o njeni gotovosti, torej omenjena avtomatična lahkotnost, očitni nasledek reakcionarnega zanikanja, ki je našlo svoj novi kompromisni izraz: sama konsenzualna deklaracija, da je kriza realna, samo spoznanje, da bi se bilo zdaj nujno odzvati na drugačen način in da to zdaj postalo samoumevno, me na nov način legitimira, da se ravno ne odzovem v strogo kriznem, temveč svojo reakcijo zastavim v proti-kriznem modusu – s čimer si kljub iluziji, da je »proti-kriznost« zgolj poimenovanje logičnega smotra mojega delovanja, *de facto* konstruiram pozicijo, ki je krizi zunanja, na ta način pa se izognem nujnemu nasledku afirmacije njene pojavitve, namreč temu, da tudi sam postanem njen subjekt: subjekt krize.

³ Prav to je eden bistvenih nasledkov teorema antropocena, nehotenega, a samozakrivljenege vpisa kumulativnih človeških aktivnosti na mesto osrednjega gonila zemeljskega sistema. Podnebna kriza v tej konstelaciji ni več le manifestacija učinka človeškega (družbenega) sistema na njemu zunanji »naravni« sistem, temveč je eno od imen novo vzpostavljene trajektorije notranje zazankanega sistema, znotraj katere odpovejo utečene predstave o stopnji avtonomije tako »družbe« kot »narave«. In če podnebne spremembe lahko še absorbiramo kot notranjo motnjo znotraj stabilnega krovnega sistema, pa ostane nemišljeno in nemisljivo samo dejstvo, da smo sploh lahko zagnali celostno sistemsko destabilizacijo – in da se s te pozicije ne moremo več umakniti.

Prav ta gesta je v krizi odločilna. Čeprav se zaradi nenavadno splošne, sumljivo neekskluzivne registracije obstoja krize tudi po tem, ko jo sam registriram, spontano nagibam k temu, da bi krizo prav v imenu globljih strukturnih razlogov zanjo vzel kot zunanji objekt, proti kateremu se moram postaviti in ga kot nebitveno sekundarno manifestacijo čim prej odpraviti, se na ta način ne izpostavljam le tendenci zanikanja krize, temveč zanikanju kontinuitete, s katero je prelomila. Kolikor kriza namreč ni drugega kot oznaka notranje transformacije simbolne realnosti, v katero sem neizbežno vpet, kolikor je v danem trenutku prav kot diskontinuiteta tudi edina oblika kontinuitete, kolikor ni drugega kot prevoj ene same trajektorije, vsled česar se ne more »končati«, kot se lahko konča vdor zunanosti, postane jasno, da je to izogibanje v celem fantazmatsko – le da ga v nasprotju z nič manj fantazmatsko vpetostjo v predkrizno normalnost spremlja dodatna iluzija, da sem iz fantazme normalnosti zdaj, v krizi, uspel izstopiti. Rečeno drugače, izhodiščno enostavno zanikanje krize se v prehodu v objektivno konstatacijo prevede v *utajitev kriznosti*, ki bi jo moral vzeti nase, utajitev moje lastne vključenosti v novo krizno konstelacijo, kar mi naposled omogoči, da v principu ohranim vsa načela delovanja, ki sem jim, pa naj bodo takšna ali drugačna, sledil v času pred krizo.

II.

A kakorkoli, ker se tudi ta operacija vendarle ne izide povsem brez preostanka, mora biti dopolnjena z drugo komponento obrambe, ki v nasprotju s prvo, katere osnovna funkcija je gola blokada delovanja, v odgovor na krizo postavi tudi pozitivno opredeljeno praktično pravilo – in šele slednje je tisto, ki dejansko organizira dominantni družbeni odziv. In spet, prav tako kot se posamezne krize med seboj razlikujejo glede specifične formacije objektivne konstatacije, se na specifičen način oblikujejo tudi provizorično objektivna praktična pravila.

V finančni in ekonomski krizi, denimo, se je znamenito »zlato pravilo« lahko formiralo šele po tem, ko se je kriza transformirala v fiskalno krizo: če je za blokado konsekventnega kriznega odziva sprva poskrbelo protislovje med načelnim uvidom v nevzdržnost sistemskih mahinacij finančnega sektorja in realno prakso državnega reševanja prav tega sektorja (kjer nas je navidez hirajoči kolos s spektaklom svojega skorajšnjega propada prepričal v nujnost, da ohranimo njegovo zdravo jedro, v katerega smo projicirali začetek bistveno drugačne prihodnosti), pa je bilo v trenutku, ko so bile zdaj obubožane države prisiljene v obsežne reze,

za kultivacijo od krize prizadetega ljudstva nujno izgraditi naracijo alternativne geneze krize. Kriza, tako smo morali verjeti, se dejansko ni rodila v finančnem sektorju, temveč prav tam, kjer se je manifestirala v svoji sklepnih fazi – torej v pretiranem in docela iracionalnem trošenju samih držav. Izhod iz krize bo, tako smo morali verjeti, mogoč le pod pogojem, da bomo zavrgli predkrizno neodgovornost in sledili nauku, ki bi, če bi mu sledili že prej, tudi preprečil nastop krize: *potrošimo lahko samo toliko, kolikor ustvarimo*. Da se je uvid v nujno konca kapitalizma prevedel v formulo, ki je v svojem jedru eklatantno antikapitalistična, je absurd povsem lastne vrste – a prav kot tak dejansko posrečeno zadane jedro svojega učinka. Ko smo z njim polemizirali na ravni držav, pa tudi na ravni razmerij med državami dolžnicami in državami upnicami, smo bili prisiljeni v bazično kapitalistično (Varoufakis bi dejal zdravorazumsko) pozicijo, s čimer smo metaforično uprizorili lastno nehoteno pozabo izvora krize. Da je bila redukcija krize na slabo moralo držav, ki so dajale in dajale, in državljanov, ki so jemali in jemali, popolnoma nelegitimna, je bilo jasno – a ker smo bili, četudi mu nismo sledili, v vsakem trenutku prisiljeni v polemiko s falsifikatom kriznega razodetja, ker je bil ta falsifikat povzdignjen v objektivni obstoj, smo na krizo tudi dejansko pozabili.

Tudi v begunski krizi je, kot rečeno, ključno vlogo odigrala premestitev problema, namreč premestitev v smer njenega dozdevnega »izvora«. Ta premestitev, ki je bila skupna tako pozivom, da je migracije nujno ustaviti čim bližje točki njihovega izvora, kot tudi bolj nevtralnimi opozorilom, da se je nujno fokusirati na izvor, ne pa na krizne manifestacije v Evropi, je nastopila razmeroma hitro in je bila sama neposredni izraz izhodiščne enostavne negacije morda ne najbolj kompleksnega, morda ne najbolj informiranega, morda ne najbolj političnega, a vendarle realnega odziva pretežnega dela evropske populacije – ki je krizo v prvem trenutku prepoznala kot primarno humanitarno krizo. Konstatacija nujnosti reševanja pri izvoru, s katero je levica v imenu kompleksnosti problema (in v zvestobi tradicionalni kritiki humanitarizma) sklenila objektivno zavezništvo z desnico in na ta način preprečila potencialni *Aufhebung* humanitarizma kot golega apolitičnega dopolnila, ki bi izšel iz spoznanja o njegovi nezadostnosti (ne pa njegovi absolutni zgrešenosti), se je v drugem koraku, ko je pobudo prevzela evropska politična sredina, preoblikoval v enostavno in neovrgljivo objektivno pravilo: *sprejmemo lahko samo toliko beguncev, kot jih lahko oskrbimo*. Ta postavitev objektivnega praga kapacitet, ki je tendirala k številu nič, je bila toliko bolj uspešna, kolikor je konsekventno sledila osnovni gesti formacije prve

komponente, namreč lastni izključitvi iz krizne konstelacije, izključitvi možnosti lastne adaptacije na krizo – in v tem pogledu ni naključje, da se je prav tisto načelo, ki bi moralo posredovati med dvema svetovoma, namreč načelo solidarnosti, v novem evropskem besednjaku prevedlo v vodilo reševanje birokratsko-političnega notranjega problema Evropske unije, po katerem subjekt, s katerim je nujno solidarizirati, niso ne begunci, ne migranti, pa tudi ne države njihovega izvora, temveč same države Unije.⁴

Podnebna kriza je, spet, tudi glede formacije druge komponente dvokomponentne obrambe povsem specifična. Ker v nasprotju z drugimi krizami slej ali prej spodleti vsak poskus, da bi si, ko jo enkrat afirmiramo, lahko vsaj zamislili njen konec, se mora temu prilagoditi tudi obramba pred njo. Če smo zgoraj poudarili, da se je prva komponenta, objektivna konstatacija, formirala skozi proces redukcije vseh oblik afirmacije na minimalni skupni imenovalec, pa to še ne pomeni, da so se v tem konsenzu razlike enostavno odpravile. Prav nasprotno: zadnje obdobje prej kot kaj drugega tudi na najbolj površinski diskurzivni ravni zaznamujejo intenzivna prizadevanja, da bi splošno sprejeto konstatacijo »obstoja« pretvorili v čim bolj učinkovit in čim bolj imperativen performativ. A če na eni strani vse manj govorimo o podnebnih spremembah in vse več o podnebni *krizi*, podnebnih *izrednih razmerah*, podnebnem *zlomu*, podnebni *disrupciji*, pa je tendenca utajitve urgentnosti, ki legitimira čim daljše vzdrževanja statusa quo, svojo performativno zaostritev iznašla na drugem koncu sintagme in se konstruirala v minimalnem premiku od »obstoja« k izpostavitvi *dejanskosti* obstoja, ki ga zgošča formula, priljubljena med ameriškimi Demokrati: *climate change is real*. Dejstvo, da v tem primeru »objektivno pravilo« pridobi praktično nezavezujočo obliko (kolikor niti ni praktično pravilo), je absolutno ključno: ker se utajitev namreč ne more iziti kot narekovanje nezadostnih sprememb v delovanju sistema – za kaj takega je uvid v krizo premočan –, se lahko oblikuje le kot zavezujoča zapoved nezavezujočnosti, še vedno kot predpriprava na realno spremembo, ko bodo zanjo vzpostavljeni pogoji. A ker se v čisti abstrakciji še enkrat formira kot minimalni skupni imenovalec vseh, tudi najbolj radikalnih družbenih pozicij, od slednjih terja, da jo prepoznajo kot svojega morda ne najtesnejšega, a vendarle najmočnejšega zaveznika – kar

⁴ Cf. Luisa Marin et al., »Migration Crises and the Principle of Solidarity in Times of Sovereignism: Challenges for EU Law and Polity«, *European Journal of Migration and Law* 22 (1/2020), str. 1–10.

se, vsakič znova, realizira v dilemah, ko je treba izbrati med dvema slabima političnima možnostma.

III.

Aktualna pandemija – v trenutku, ko to pišem, smo na kontinuiranem platojskem vrhu drugega vala, a kdo bi zares vedel – se od preostalih primerov krize razlikuje v potezi, da je utajitvena moč objektivne konstatacije »pandemija predstavlja realno grožnjo« sama po sebi skoraj nična. Seveda se je, kot je znano, svet v slabih dveh mesecih od izbruha v Wuhanu, ki sta pretekla, preden je bilo to spoznanje razmeroma splošno sprejeto, moral otresti primarnega enostavnega zanikanja. Če odštejemo razmeroma razumljivo podcenjevanje problema, ki se je, kot rečeno, v veliki meri opiralo na izkušnje v strogem smislu nerealiziranih pandemij v zadnjih dveh desetletjih, pa sta že v prvem hipu veliko vlogo v zanikanju igrala dva dejavnika, ki sta se – kot bomo videli – povlekla ne toliko v prvo, temveč neposredno v drugo, v tem primeru odločilno komponentno obrambe: prvič, že zgodaj vzpostavljena naracija, da novi koronavirus še bolj izrazito kot sezonski virusi, na katere je bil sprva reduciran, ogrožajo »le« najstarejši del populacije; drugič, dejstvo, da je na podlagi prvih podob iz Wuhana – podob, ki so po asociativni verigi, sestavljeni iz realnega odziva kitajskih oblasti, distopične fantazije Kitajske in privzgojene hollywoodske postapokaliptične podlage – v prvi plan stopila ideja, da se s pandemijo morda vzpostavlja teren splošnega prehoda v avtoritarno družbo nadzora, na kar je določen segment populacije in javnih intelektualcev reagiral s poskusom vnaprejšnje imunizacije, zastavljene kot borbe proti njenim zametkom, borbe proti »virusu panike« in »virusu ksenofobije« (kar je Žižek povsem ustrezno označil kot »družbeno-konstruktivistično redukcijo«⁵).

216

Praktično popolno sintezo vseh oblik izhodiščnega zanikanja pandemije, pa tudi nastavke osrednjega objektivnega pravila, ki je organiziralo začetne odzive zahodnih držav na prvi, še bolj izrazito pa odzive na drugi val pandemije, lahko najdemo v zdaj že razvpitem zgodnjem odzivu Giorgia Agambena, objavljenem 26. februarja 2020:

⁵ Slavoj Žižek, *Pandemic*, Polity Press, Cambridge 2020, str. 76.

Ko smo soočeni s frenetičnimi, iracionalnimi in popolnoma neutemeljenimi izrednimi ukrepi, sprejeti proti domnevni epidemiji koronavirusa, moramo začeti iz sporočila, ki ga je izdal CNR [*Consiglio Nazionale delle Ricerche*: Nacionalni raziskovalni svet], ki trdi, da »v Italiji ni epidemije SARS-CoV2«, a tudi, da »okužba glede na danes dostopne epidemiološke podatke iz desetih tisočev primerov v 80–90% povzroči blage/zmerne simptome (nekakšne gripe). V 10–15% primerov se lahko razvija pljučnica, a v veliki večini primerov z benignim izidom. Ocenjeno je bilo, da le 4% pacientov zahteva intenzivno terapijo«. Če je takšna realna situacija, čemu se tedaj mediji in oblasti prizadevajo razširiti vzdušje panike, s čimer spodbujajo resnično in dejansko izjemno stanje z resnimi omejitvami gibanja in zaustavitvijo vsakdanjega življenja v celotnih regijah? [...] Nesorazmeren odziv na nekaj, kar je po izjavah CNR normalna gripa, ki se pretirano ne razlikuje od takšnih, ki se ponavljajo vsako leto, bije v oči. Skoraj se zdi, kot da bi s tem, ko se je terorizem izčrpal kot razlog za izjemne ukrepe, invencija epidemije ponudila idealno podlago, da se jih potencira prek vsake meje.⁶

Čeprav je že ta zgodnji Agambenov zapis sprožil številne kritične reakcije (med drugim so se odzvali Sergio Benvenuto, Roberto Esposito, Slavoj Žižek in Jean-Luc Nancy) in čeprav se je obseg pandemije v času od konca februarja 2020 razvil do te mere, da njenega brezprecedenčnega smrtnega davka ni več mogoče zanikati, Agamben svoje osnovne šablone vse odtlej ni spremenil: v uvodu v zbirko svojih esejev o tej temi, napisanem štiri mesece po vpeljavi izjemnega stanja, je tezo o »invenciji« epidemije sicer zamenjala nekoliko previdnejša, a nič manj nenavadna fraza, da za pandemijo »ni pomembno, ali je resnična ali hlinjena«⁷, pa tudi sicer je vse bolj poudarjal, da sam kot filozof o številkah ne more presoјati, a se vendarle tudi ob koncu oktobra ni mogel izogniti vabi, da navede »nekaj podatkov«⁸, ki naj bi relativizirali število žrtev (pri čemer se je – in v tem je ultimativni trik – kot na objektivno determinirane oprl na številke, ki so bile že same produkt kolikor toliko nadzorovane epidemije v Italiji; na številke torej, ki so bile nedoločljivo nižje od tistih, do katerih bi prišli, če bi v

⁶ Giorgio Agamben, »L'invenzione d'un epidemia«, *Quodlibet*, 26. 2. 2020, dostopno na: <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-l-invenzione-di-un-epidemia>

⁷ Giorgio Agamben, *A che punto siamo? L'epidemia come politica*, Qodlibet, Macerata [e-knjiga].

⁸ Giorgio Agamben, »Alcuni dati«, *Quodlibet*, 30. 10. 2020, dostopno na: <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-alcuni-dati>

epidemiološke neukrepe prevedli njegovo razumevanje solidarnosti, ki v svoji materialni utelesitvi nujno zahteva tesne stike, torej odpravo distance in mask).

A kakorkoli, če je eksplicitna pozicija, pri kateri sam že ves čas vztraja, v intelektualnih krogih sčasoma postala čisti kuriozum, pa je še kako preživel ključni označevalec, ki nastopa v presojah razmerja med realnostjo grožnje in ukrepi, ki so jih v svojih odzivih sprejele države, in s katerim se je Agamben konec februarja – zanj je bržkone bolje, da tega nikoli ne izve – spontano ujel v diskurz vrhov evropske politike: *označevalec (ne)sorazmernosti*.

O tem, kako je izpostavljanje sicer ustavnopravnega načela sorazmernosti v evropskem političnem polju v času prvega vala delovalo kot še zadnji branik pred pripoznanjem pandemije kot resne krize in posredno blokiralo tudi poskuse nekaterih posameznih držav članic, da v krizi povlečejo prvo najbolj logično potezo – da torej zaostrijo prehajanje meddržavnih meja –, sem pisal že na nekem drugem mestu.⁹ V nadaljevanju se bom zato osredotočil na nekatere pojavne oblike odziva na drugi val, ki jih je načelo sorazmernosti kot osrednje objektivno pravilo, torej kot drugi element dvokomponentne obrambe pred pandemsko krizo kot krizo, proizvedlo v kombinaciji z nekaterimi drugimi v fantazme zavozlanimi idejami.

Osnovni problem načela sorazmernosti, namreč njegova vprašljiva aplikabilnost (vsaj) na ta specifični primer krize, je, jasno, strogo povezan z nekaterimi virološkimi in epidemiološkimi specifikami virusa SARS-CoV2, zlasti z že praktično od začetka znanim, a vedno znova pozabljenim in vedno znova izumljenim dejstvom asimptomatskih in predsptomatskih prenosov (ki zaradi razkoraka med nastopom kužnosti in posameznikovo spontano registracijo kužnosti še dodatno amplificirajo bazično eksponentno naravo epidemije kot take), pa tudi z nekoliko kasneje izpostavljeno lastnostjo, da v primerjavi z virusom gripe ta virus kaže »prekomerno razpršenost« (*overdispersion*), torej večji potencial tvorbe grozdov okužb.¹⁰ Aplikacija načela, ki v izvornem ustavnopravnem kontekstu – iz katerega je migriral tudi v obči politični diskurz – preverja, ali je določen po-

⁹ Tadej Troha, »Označevalci pandemije: sorazmernost, eksponentnost, prekuženost«, *Problemi* 58 (3–4/2020), str. 109–127.

¹⁰ Zeynep Tufekci, »This Overlooked Variable Is the Key to the Pandemic«, *The Atlantic*, 30. 9. 2020, <https://www.theatlantic.com/health/archive/2020/09/k-overlooked-variable-driving-pandemic/616548/>.

seg primeren za dosego cilja, ali ga je mogoče nadomestiti z blažjim sredstvom in ali je teža posledic posega morda večja od vrednosti (koristi) dosege cilja,¹¹ v celem sloni na predpostavki relativne statičnosti sistema ali vsaj predvidljive linearnosti njegove dinamike. Če pustimo ob strani dejstvo, da je v primeru pandemije problematično že samo odlašanje z ukrepanjem, ki ga tovrstni premisleki – kolikor strategija ni dorečena vnaprej – po nujnosti zahtevajo, še več, če pustimo ob strani dejstvo, da se načelo sorazmernosti v prenosu v politični diskurz razširi tudi na presojo pravega trenutka ukrepanja (ki je v ustavnopravnem kontekstu prisoten le implicitno, s stavo na morebitno »spontano« dosego cilja, v politiki pa nastopa kot instrument kritike prehitrega, pred-urgentnega posega), je bržkone ključno, da pri poskusih aplikacije tega načela prihaja do neodpravljivega razkoraka med intuitivno oceno zakonitosti dinamike konkretnega objekta in njegovo realno dinamiko, njegovo v principu stohastično naravo. Načelo sorazmernosti se v tej perspektivi pokaže v svoji osnovni funkciji: funkciji objektivističnega regulatorja presežne, kontraintuitivne objektivnosti, ali drugače – nastopi kot njen normalizator.

A spet, če v svojem bazičnem polju – kolikor seveda upošteva razliko med presojo *ex ante* in *ex post* – tudi v primeru epidemije/pandemije ostaja operativno, pa se v svojem politično-diskurzivnem podaljškju le stežka izogne nevarnosti, da postane argument bodisi »*ex ante*« odlašanja bodisi podlaga paradoksnе »*ex post*« anticipacije, ki naj bi retroaktivno dokazala, da bi se bilo nekaterim previdnostnim ukrepom mogoče izogniti. Slednja pri tem spregleda, da je

¹¹ »Poleg tega, da lahko poseg v človekove pravice temelji le na legitimnem, stvarno upravičenem cilju, je treba po ustaljeni ustavnosodni presoji vselej oceniti še, ali je ta v skladu z načeli pravne države (2. člen Ustave), in sicer s tistim izmed teh načel, ki prepoveduje prekomerne posege države tudi v primerih, ko se z njimi zasleduje legitimen cilj (splošno načelo sorazmernosti). Oceno, ali ne gre morda za prekomeren poseg, opravi US na podlagi t. i. strogega testa sorazmernosti. Ta test obsega presojo treh vidikov posega: (1) ali je poseg sploh nujen (potreben) v tem smislu, da cilja ni mogoče doseči brez posega nasploh (kateregakoli) oziroma da cilja ni mogoče doseči brez ocenjevanega (konkretnega) posega s kakšnim drugim, ki bi bil po svoji naravi blažji; (2) ali je ocenjevani poseg primeren za dosego zasledovanega cilja v tem smislu, da je zasledovani cilj s posegom dejansko mogoče doseči; če ga ni mogoče doseči, poseg ni primeren; (3) ali je teža posledic ocenjevanega posega v prizadeto človekovo pravico proporcionalna vrednosti zasledovanega cilja oziroma koristim, ki bodo zaradi posega nastale (načelo sorazmernosti v ožjem pomenu oziroma načelo proporcionalnosti).« Lovro Šturm, »Splošno ustavno načelo sorazmernosti«, *Komentar Ustave Republike Slovenije*, <https://e-kurs.si/komentar/splosno-ustavno-nacelo-sorazmernosti-2/>.

trajektorija, v kateri določeni ukrepi ne bi bili sprejeti, pa bi bil vendarle dosežen enak cilj, strogo fantazmatska – ker namreč izključi povsem realno možnost, da bi se z spremembo, po kateri bi bile omejitve vpeljane v nekem drugem segmentu družbenega sistema, v segmentu, kjer je omejitev dejansko obstajala, pa bi bile odpravljene, v celoti preoblikovala tudi dinamika družbenih interakcij. To samo po sebi seveda še ne pomeni, da je dinamika pandemije v celoti nenapovedljiva – a delno napovedljiva je vendarle, kar bi moralo biti samoumevno, le kot dejanska anticipacija bolj ali manj verjetne prihodnosti.

Temeljna ironija pandemije koronavirusa, zlasti v Evropi, je v tem, da je bil odziv na prvi val, v katerem je mrgolelo neznank in primanjkovalo zaščitne opreme, dejansko mnogo bolj adekvaten in mnogo bolj učinkovit kot tisti, ki ga lahko opazamo v informirani nelogičnosti drugega vala – in nobeno naključje ni, da je načelo sorazmernosti, ki je bilo v prvem valu v določeni točki politično suspendirano, v drugem valu našlo svojo razvito in mnogo bolj trdovratno obliko. In če iščemo odločitev, ki je bila za razvoj dogodkov absolutno ključna, pa čeprav je bila eksplicitno komajda oznanjena, je odgovor preprost: kot nesorazmerna, kot kategorično izključena je bila označena prav tista strategija, ki je v prvem valu delovala in ki je preživela v le redkih državah v Aziji in Oceaniji – strategija eliminacije.

Ta odločitev, ali bolje, ta odločitev, da se ravno ne bomo odločili, morda presenetljivo, dejansko ni imela realne ekonomske podlage. Marčevski in aprilski *lockdown* je sicer sprožil silovit upad bruto domačega proizvoda, a so praktično vsa gospodarstva v tretjem kvartalu leta, v času relativnega zatišja, občutno okrevala in nadoknadila prejšnji izpad. Dejstvo, da smo v nasprotju s časi fiskalne konsolidacije ekonomski segment pandemske krize preživeli brez večjih posledic, bi tako moralo delovati kot spodbuda – a kot da bi za krizo dobesedno prosile, so se evropske države odločile, da vaje ne ponovijo (kaj šele, da bi ukrepale dovolj hitro, da bi jo ponovile v krajši obliki). Razlogi so bili, skratka, očitno drugje – in če iščemo sintagmo, ki je na najboljši način zajela fantazmatsko iracionalnost drugega vala in v kateri je sorazmernost postala ideološko institucionalizirana, je odgovor jasen: odločitev, da se ne bomo odločili, je bila odločitev za »življenje z virusom«.

V času, ko (poljudno)znanstvene študije v enaki meri krožijo med splošno populacijo in odločevalci, bržkone ni neutemeljeno, da to absurdno, strukturno

mazohistično in praktično sadistično idejo, v kateri je sorazmerno formo našla tudi prafantazija čredne imunosti, izpeljemo iz razvpitega članka Tomasa Pueya »Coronavirus: The Hammer and the Dance«, objavljenega drugi polovici marca na platformi *Medium*.¹² Osnovna poanta je enostavna. Odgovor na pojav pandemije v prvem koraku zahteva oster odziv (kladivo), ki število okužb razmeroma hitro privede na nič ali v bližino nič, ta odziv pa prehodno, promptno in morda zgolj lokalno ponavlja ob vsakem novem, tudi že manjšem izbruhu. A če je, denimo, Novi Zelandiji, ki se je odločila, da strategiji eliminacije sledi še naprej, uspelo skoraj dobesedno prerisati Pueyov abstraktni graf, je večina evropskih držav, Slovenija pa še posebej izrazito, iz modela, ki naj bi mu sledila, proizvedla groteskno inverzijo.

Trditi, da je bilo za zamujeno ukrepanje v trenutku, ko ga je zahteval ta model (torej pri, recimo, petini maksimuma iz prvega vala), krivo povsem dobesedno razumevanje, da gre v drugi fazi za proces »plesa«, bi bilo najbrž pretirano (čeprav ni popolnoma izključeno); a dejstvo ostaja, da se je ob posredovanju sicer delno utemeljene iluzije, da virus zdaj poznamo toliko bolje, da smo ga sposobni zamejiti občutno hitreje, odprlo polje za kontinuirano, zgolj delno kontrolirano predfazo drugega vala – pri čemer je bila stabilizacija, ki so jo kazale gole absolutne številke, izjemno varljiva. Kapacitete slovenskih, pa tudi večine evropskih epidemioloških služb, so bile zadostne, da so zmerno število določeno obdobje še uspeli zadrževati v skoraj neopazni eksponentnosti – a ker so tako odločevalci kot splošna populacija spregledali bistveni novi moment, do katerega v prvem valu sploh ni moglo priti, namreč moment še ne katastrofične distribucije okužb po celotnem delu države (in z njim množenja potencialnih, še ne realiziranih žarišč)¹³, je situacija v določenem trenutku pričela uhajati izpod nadzora.¹⁴

¹² Cf. Tomas Pueyo, »Coronavirus: The Hammer and the Dance«, *Medium*, 19. 3. 2020, dostopno na: <https://tomaspueyo.medium.com/coronavirus-the-hammer-and-the-dance-be9337092b56>.

¹³ »Ko se v državi pojavi preveč izbruhov, je skoraj tako, kot da bi pandemija prešla v »modus gripe«, kot pravi Scarpino, kar pomeni visoko, trajno raven širjenja v skupnosti, pa čeprav večina okuženih oseb morda virusa ne prenaša naprej. Scarpino razloži, da se če izključimo zares drastične ukrepe, COVID-19, ko je enkrat v tem široko razširjenem in povišanem modusu, lahko še naprej širi zaradi golega števila že prisotnih verig. Dodatno, te presežne številke lahko potencialno sprožijo nadaljnje grozde, s čimer še dodatno poslabšajo situacijo.« Tufekci, *This Overlooked Variable*.

¹⁴ »Na tej točki, na točki ponovnega naraščanja števila okužb, verjetno pa celo že tedne prej, ko je že bilo gotovo, da bo prišlo do eksponentne rasti, bi morali vsi skupaj ponovno pre-

Ko so oblasti nato izrazito predolgo odlašale z ostrejšim odzivom, medtem pa dopuščale zvezno, kontinuirano normaliziranje najprej desetih, nato pa stotin novih dnevnik okužb, so pripomogle tudi k večinoma nereflektirani adaptaciji prebivalstva na nove kriterije kriznosti. Krize, tudi ko se je eksplicitno in očitno eksponentno zagnala v drugo, družba ni več percipirala kot krize, temveč kot normalnost, normalnost življenja z virusom kot takim – torej ne več z dejstvom, da virus tudi po prehodni eliminaciji ne izgine za vekomaj in se lahko ponovno pojavi, temveč z virusom kot večno prisotnim. In prav na tej točki, ko je kreiralo svoj lastni triumf, je načelo sorazmernosti postalo absolutno neaplikabilno in absolutno neoperativno: vsa nova vednost o specifični dinamiki infekcij, zamejeni na njene že po sebi kompleksne abstraktne poteze, je bila zanemarljiva v primerjavi z novim nepredvidljivim in nenapovedljivim dejavnikom – mutacijo njegovih fizičnih prenašalcev, ki so se iz razmeroma ubogljive in v odzivih napovedljive »črede« preobrazili v enigmatično, diverzificirano, notranje protislovno ter zavestno, nezavedno ali sistemsko neodgovorno množico.

In če to ni bilo dovolj, je za zadnjo gesto poskrbela še državna oblast, ko se je prav takrat, ko bi se – pa čeprav že z zamudo – morala odločiti za avtonomno in suvereno gesto, raje odločila, da si predloži objektivno oblast numeričnih pragov, ki se jim, ko so izpolnjeni, zgolj podredi in povleče konsekvence. Pragovi za prehod v ostrejšo ukrepanje, ki so bili očitno oblikovani v eni noči in v katerih so bili kriteriji incidence okužb, števila hospitaliziranih in števila oseb na intenzivni negi med seboj v popolnoma nelogičnem razmerju (kolikor je bil prav kriterij incidence, ki v sebi nosi še nerealizirano prihodnost in ki bi pri obvladovanju epidemije moral biti odločilen, izpolnjen precej prej, preden sta bila izpolnjena še druga, dejansko zgolj deskriptivna kriterija), so v že podivjano eksponentno rast vnesli še njen dodatni subjektivni generator – katerega jedro je bilo prav aktivno zanikanje osnovne vednosti o zakonitostih pandemije. Oblast je svojo

---

brati navedeno odločitev Ustavnega sodišča, vendar tokrat z druge plati, in sicer tako, da bi vlado poklicali na odgovor z vprašanjem, ali je v poletnih mesecih res vsakih sedem dni »na temelju mnenja stroke preverjala ukrepe«, vendar ne v smislu, ali so bili takrat veljavni ukrepi še potrebni, pač pa ali so bili še zadostni oziroma ali razvijajoča se epidemiološka situacija doma in v okolici ni zahtevala morda še pravočasne uvedbe učinkovitejših ukrepov za zaježitev epidemije. Vlada je namreč v trenutku razvijajoče se epidemije še mnogo bolj kot za morebitno nesorazmerno strogo ukrepanje odgovorna za morebitno nesorazmerno neukrepanje«. Dino Bauk, »(Ne)sorazmerno (ne)ukrepanje«, *Disenz*, 16. 10. 2020, dostopno na: <https://www.disenz.net/nesorazmerno-neukrepanje/>.

napako sicer morda hitro prepoznala – a ker se je sama zavezala sledenju objektivnosti, ker si je sredi izbruha epidemije želela oblikovati svojo različico objektivnega pravila, ki mu kot nesubjektu ni bilo mogoče očitati nesorazmernosti, je v tem vztrajala. Vse do točke, ko je sredi decembra, po skoraj dveh mesecih (napol polovičnega, napol ekstremnega *lockdowna*) razveljavila še zadnjo razliko – in se v trenutku, ko nič drugega ni odpravilo drugega vala, namesto za racionalno zaostritev odločila za iracionalno sprostitev. Ko vztrajanje pri neaplikabilnem načelu sorazmernosti kot vodilu politično-epidemioloških odločitev proizvede kaos, se v kaos naposled sprevrže tudi vodilo samo. Ukrep se zlije z odpravo ukrepa, zaostritev s sprostivitvijo, sorazmerno z nesorazmernim. To pa lahko pomeni samo eno: na tej točki je kot nesorazmerna negirana pandemija kot taka. Pandemija sicer še obstaja, številke še naprej opazujemo, jih spremljamo, se z njimi igramo in jih obračamo na glavo, a zdaj je pandemija družbi strogo zunanja, je stvar virusa, njegove lastne dinamike, ki kohabitira v svetu, ki je našemu »pravemu« družbenemu svetu vzporeden. Pandemska kriza, ki, jasno, nedvomno ima svoje družbene, svoje ekonomske in svoje psihološke momente, se je na tej točki svojim posrednim kriznim poganjkom prisiljena popolnoma umakniti – ne le, ker je postala nesorazmerna družbi, temveč ker je postala nesorazmerna svojim kriznim učinkom, tisti menda pravi, človeški, družbeni krizi. Ko pandemije ne moremo več utajiti, jo moramo, v strogem lacanovskem smislu, preprosto izključiti.

Literatura

- Agamben, Giorgio, »L'invenzione d'un epidemia«, *Quodlibet*, 26. 2. 2020, dostopno na: <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-l-invenzione-di-un-epidemia>
- *A che punto siamo? L'epidemia come politica*, Quodlibet, Macerata [e-knjiga]
- »Alcuni dati«, *Quodlibet*, 30. 10. 2020, dostopno na: <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-alcuni-dati>
- Bauk, Dino, »(Ne)sorazmerno (ne)ukrepanje«, *Disenz*, 16. 10. 2020, dostopno na: <https://www.disenz.net/nesorazmerno-neukrepanje/>
- Badiou, Alain, »Drugi manifest za filozofijo«, v *Deleuze, hrumenje Biti; Drugi manifest za filozofijo*, ur. Jelica Šumič Riha, prev. Rok Benčin, Vojislav Likar, Miranda Bobnar in Samo Tomšič, Založba ZRC, Ljubljana 2012
- Marin, Lisa et al., »Migration Crises and the Principle of Solidarity in Times of Sovereignism: Challenges for EU Law and Polity«, *European Journal of Migration and Law* 22 (2020) št. 1

Pueyo, Tomas, »Coronavirus: The Hammer and the Dance«, *Medium*, 19. 3. 2020, dostopno na: <https://tomaspueyo.medium.com/coronavirus-the-hammer-and-the-dance-be9337092b56>

Šturm, Lovro, »Splošno ustavno načelo sorazmernosti«, *Komentar Ustave Republike Slovenije*, dostopno na: <https://e-kurs.si/komentar/splosno-ustavno-nacelo-sorazmernosti-2/>

Troha, Tadej, »Označevalci pandemije: sorazmernost, eksponentnost, prekuženost«, *Problemi* 58 (3–4/2020), str. 109–127

Žižek, Slavoj, *Pandemic*, Polity Press, Cambridge 2020